

УДК 37.036

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНО-ДУХОВНИХ ОСНОВ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Є. В. Жученко

ORCID 0000-0001-9946-5331

У статті розкриваються теоретичні основи формування культурно-духовного виховання студентської молоді; розглянуто основні проблеми виховання культурно-духовних цінностей у освітньому процесі та їх зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями на сучасному етапі соціально-економічного розвитку країни, роль культурно-духовного виховання в освіті; проведено аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких започатковане вирішення проблеми культурно-духовного виховання студентів у процесі становлення та розвитку творчої особистості; розглянуто сутність понять культури, духовності у світлі основних підходів гуманітарного знання до аналізу цього багатоаспектного поняття; визначено поняття культурно-духовного виховання; висвітлено науково-методичні засади, сутність та досвід формування культурно-духовних основ виховання студентів як цілісної системи; розглянуті питання змісту, методів, принципів і форм виховання студентської молоді, окреслені завдання викладача закладу вищої освіти щодо створення сприятливих умов для формування культурно-духовних основ виховання студентів в освітньому процесі; розроблено рекомендації для викладачів закладів вищої освіти з формування основ культурно-духовного виховання студентської молоді; окреслено результати освоєння культурно-духовних основ виховання студентської молоді викладачами закладів вищої освіти.

Ключові слова: культурно-духовні основи виховання, духовність, культура, духовна культура, духовне багатство, моральність, культурно-духовні цінності, виховання, освітній процес, освітня система, викладач, педагог, студентська молодь, студент, молода людина, заклад вищої освіти.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. На сучасному етапі соціально-економічного розвитку країни культурно-духовному вихованню стала приділятися пріоритетна роль в освіті. А вже сьогодні спостерігається значне зниження культурного розвитку і рівня духовного

здоров'я в суспільстві, особливо серед молоді. Одна з головних причин погіршення культурно-духовного стану – в руйнуванні природних інститутів соціалізації, а також деструктивному впливі середовища. Багаторічне відчуження людини від віри, національних коренів, духовної культури привело до кризи суспільної свідомості, що виявилось вкрай несприятливою соціальною ситуацією: зростанні злочинності, насильства, посиленні криміногенності суспільства, відкритій пропаганді розбещеності молоді.

Внаслідок агресивної політики засобів масової інформації, що широко використовують можливості Інтернету, а також діяльності ряду установ сфери дозвілля, які пропагують культивування низинних потреб сучасної молоді, у тому числі студентської, нав'язуються антицінності, прийняття яких погрожує життю і здоров'ю дітей та молоді, зокрема провокує нервово-психічні розлади, такі як асоціальна поведінка, паління, вживання психоактивних речовин, алкоголю, ризиковані форми сексуальної поведінки, комп'ютерозалежність тощо.

Разом із девальвацією таких духовно-моральних цінностей, як служіння суспільству, народу, Батьківщині, у молодого покоління відбувається зниження довіри до старшого покоління, переорієнтація на власне благополуччя, посилюються процеси індивідуалізації та відчуження особистості від культури, виховання, коли освіта розглядається ними лише як спосіб отримання в майбутньому тільки матеріальних благ, або як умова самовиживання та самозбереження. Проте, основою життя, стрижнем культури будь-якої людини, що визначає її зрілість, завжди була моральність, яка, за твердженням І. Беха (2001), в широкому її розумінні з'являється як іманентна форма переходу із зовнішньої культури у внутрішній світ людської духовності як єдності істини, добра і краси (с. 14-20).

Все це вимагає докорінної зміни діяльності усіх соціальних інститутів, зокрема закладів вищої освіти, які виховують і готують до життя молоде покоління країни, орієнтованості підростаючого покоління на духовно-культурне освоєння світу, що у майбутньому допоможе йому не лише сприймати світ як цілісне гармонійне утворення, але і знайти своє місце в ньому. Адже культурно-духовний початок, як найважливіший елемент культури, є загальною універсальною властивістю, що пронизує сприйняття усіх видів діяльності людини через яскраве емоційно-чуттєве ставлення людини до навколишнього середовища, є дієвим засобом виховання особистості. Тому сьогодні в суспільстві формується новий підхід до освітньої системи, як до культуротворчої, відродження її культурно-духовної місії, метою якої є створення умов для виховання

молодої людини, формування структури її ціннісних орієнтацій, які поєднують високий професіоналізм і духовне багатство, основою якого є здатність співпереживати природі, історії, іншій людині, сприймати життя в усіх взаємозв'язках і усвідомлювати доцільність буття, розвивати і закріплювати досвід життєдіяльності за законами добра і краси (Ю. Борев, О. Буров, М. Кіященко, М. Лейзеров, В. Мартинов, В. Михальов, Л. Столович, К. Шудря, Р. Шульга).

У закладах вищої освіти цей аспект проблеми стає ще більш значущим, оскільки сама специфіка освітнього процесу є культурно-виховною. У вишу необхідно створити відповідні умови для того, щоб особистість розвивалася і вдосконалювалася. Тому в період навчання, коли закладаються основи оволодіння професією, особливу роль слід приділити культурно-духовному вихованню. Це стає можливим лише за умови організації у закладі вищої освіти освітнього процесу, здатного забезпечити органічне поєднання процесів навчання, виховання та розвитку студентів як саморуху, що ґрунтується на ініціативі, активності, самоідентифікації студентів вишів як представників певної культури і покоління; враховує індивідуальні особливості кожного студента; застосовує варіативність шляхів, форм і засобів виховання культурно-духовних цінностей, обумовлених співвідношенням інновацій і традицій в культурно-освітньому середовищі.

Все це вимагає створення нової цілісної системи формування культурно-духовних основ виховання студентської молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Проблеми формування культурно-духовних основ виховання студентської молоді сьогодні все більше привертають увагу до дослідницької думки, оскільки відіграють провідну роль у процесі становлення та розвитку творчої особистості. Культурно-духовні основи виховання студентської молоді висвітлили у своїх працях науковці: В. Бутенко, О. Дем'янчук, Д. Джола Н. Миропольська, С. Мельничук А. Комарова, В. Ліпський, Б. Лихачов, О. Олексюк, О. Семашко.

Л. Столович, А. Щербо, Р. Дзвінка, І. Зязюн, Л. Хлебнікова, В. Кудін, Г. Кутузова, О. Рудницька, Г. Шевченко, які розглядають культурно-духовне виховання у взаємозв'язку з інтелектуальним, трудовим, фізичним, як таке, що виробляє здатність сприймати красу у органічній єдності, розвивати культурно-духовні якості, як комплекс індивідуально-психологічних компонентів: сприйняття, переживання, естетичного смаку, потреб, свідомості, ідеалу, суджень, від міри сформованості яких залежить ефективність розвитку естетичного початку, здатності творити добро у

світі. Велике значення має формування потреби духовної культури та сприйняття освітньої діяльності як найвищої насолоди та необхідності, яку відчуває людина у процесі загальнокультурної підготовки (Шевченко, 2000, с. 5-8).

Сучасне розуміння освітнього процесу як «людинотворчого, духотворчого, культуротворчого» (Г. Шевченко) є необхідною умовою сьогодення. У цьому плані зростає важливість формування культурно-духовних основ виховання студентської молоді, що є показником високої розвиненості особистості та дозволяє їй не тільки повноцінно спілкуватися з прекрасним, а й активно брати участь у його творенні.

Метою статті є визначення змісту поняття «культурно-духовного виховання студентів» та розробка рекомендацій для викладачів закладів вищої освіти з формування основ культурно-духовного виховання студентської молоді.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах реформування системи вищої освіти одним з ключових питань є відродження культурно-духовної місії та перехід до культуротворчої системи освіти в цілому. Необхідність такого оновлення пов'язана з тим, що існуюча система не забезпечує вирішення поставленого завдання – формування культури майбутніх спеціалістів, у якій поєднуються високий професіоналізм і духовне багатство.

Виходячи з теоретичного завдання нашого дослідження, розглянемо, передусім, сутність понять культури, духовності у світлі основних підходів гуманітарного знання до аналізу цього багатоаспектного поняття. Спираючись на культурологічний підхід до визначення цього важливого феномену суспільного життя, можна зазначити наступне: сьогодні культура виступає одним з фундаментальних понять соціально-гуманітарного пізнання і налічує велику кількість визначень і їх змістовних рівнів: це поняття визначає особливості людського, культурного буття на протилежність природному, стихійному; поняття «культура» пов'язане з аспектами розвитку «людського в людині» – її здібностей, розуму і духовного світу, що обумовлюють характер і зміст практичної діяльності (Кармін, 1997, с. 13-14).

Духовність – одне з найбільш глибоких людських почуттів, інтегративна соціально значуща якість, найважливіша, стійка характеристика людини, що виражається в її світогляді, моральних та естетичних ідеалах, нормах поведінки і пов'язана з вихованням почуттів честі, совісті, відповідальності людини в суспільстві (Л. Буева, 1996, с. 3-9). Тому виховна *мета* формування у студентів культурно-духовних якостей

передбачає рішення наступних *основних завдань*: виховання особистості нового *соціокультурного типу*:

- особистості гуманної, що усвідомлює, розуміє і береже найвищу цінність – людське життя;
- особистості духовної, що має розвинені естетичні потреби і прагне пізнати світ з позицій краси і добра;
- особистості, що постійно розвивається, самовдосконалюється у спілкуванні з природою, мистецтвом, у самопізнанні, розумінні власного «Я» і свого внутрішнього світу;
- особистості творчої, з розвиненим інтелектом, що прагне до творчої діяльності та має активну життєву позицію.

Культурно-духовне виховання визначається нами як цілісна, гнучка, варіативна система, де відбувається диференційований виховний вплив педагога-вихователя на особистість молоді людини за рівнями культурно-духовної вихованості, де зміст виховного процесу цілеспрямовано формується і збагачується культурними та духовними цінностями, сенсами, традиціями на основі ідей естетизації навколишнього середовища, використання мистецтва в навчальній та позааудиторній діяльності, при цьому мистецтво стає засобом ціннісно-активного життя людини, можливістю особистісної самореалізації і підвищення самооцінки, допомагає їй зрозуміти смислову сферу своєї поведінки і своїх вчинків, долати негативні емоційні стани.

Самим ходом розвитку суспільства першочерговим завданням стає виховання людини як духовно багаті, активно-творчої особистості, носія однакових за своєю сутністю моральних та естетичних цінностей (Джола, 1988, с. 26-38). Все це вимагає створення нової цілісної системи виховання, носієм еталонного знання і поведінки цієї роботи був і є педагог, вимоги до якого дуже високі. Тільки духовна особистість може вплинути на розвиток і визначення особистості, тільки сильним характером можна сформувати характер. Мистецтво й майстерність самого педагога допомагають йому в тому, щоб уміти бачити себе в образі вихованця, важливо наскільки органічно зливаються в ньому викладач і вихователь.

Викладач-педагог має бути закоханим у свій предмет, любити дітей, бути інтелігентною, інтелектуальною людиною, розвинутою, гуманною, без шкідливих звичок, з високою мораллю тощо. Роль педагога у вихованні особистості величезна. З чого розпочинати? На нашу думку, в основу формування духовно-культурних основ виховання студентів вищих закладів освіти потрібно покласти такі питання:

- висвітлення сучасних інтерпретацій виховного процесу різних парадигм та моделей виховання;

– вивчення основних міжнародних і національних, загальних і спеціальних документів, що стосуються реалізації виховного процесу в сучасних умовах;

– характеристика основних підходів, напрямів та принципів, методів, прийомів і форм організації виховної діяльності в сучасних освітніх закладах;

– створення умов для самовиховання студентської молоді;

– розкриття концепції куратора студентської групи в світлі нової філософії освіти;

– організація виховної роботи в позааудиторний час.

Однією з головних умов при досягненні високого рівня формування духовної культури у студентів є необхідність в оволодінні викладачами закладів вищої освіти методами і прийомами, які сприяють реалізації поставленої мети, а також усвідомлення ними необхідності цілеспрямованого виховного впливу і використання розробленої системи в освітньому процесі.

Розроблена система процесу виховання культурно-духовних цінностей у студентів базується на системному, аксіологічному, культурологічному, особистісно-орієнтованому підходах, які спрямовують виховний процес на:

- забезпечення індивідуального та диференційного підходів у вихованні з урахуванням професійної підготовки: відмова від формулюючого, масово-репродуктивного методу виховання; гуманістично-особистісний підхід до кожного студента; відмова від методів прямого керування, використання рефлексивної взаємодії, що носить діалогічний характер;

- створення умов для культурно-духовного розвитку студентів, використання педагогічної взаємодії традиційних і нетрадиційних педагогічних та психологічних методів виховання та впливу на особистість: впровадження методик інтегрованих занять (кураторських годин) з використанням комплексу методів виховання (лекції, диспути, бесіди, вправи-ігри та ін.) при їх взаємодії з нетрадиційними факторами морально-естетичного виховання (естетотерапія, музикотерапія);

- цілісний вплив усіх компонентів педагогічного процесу на почуття, свідомість, волю, поведінку студентів: взаємодія всіх учасників виховного процесу, різних форм та методів виховання з метою духовного розвитку особистості студента у пізнавальній, дозвілєвій (розважальній), творчій, морально-естетичній діяльності.

Процес формування духовної культури передбачає тісний взаємозв'язок основних засобів педагогічного впливу та їх послідовне використання, що забезпечує педагогічну майстерність викладача.

Завдання викладача – створити сприятливі умови для формування духовної культури, тому викладачеві необхідні педагогічні та спеціальні уміння:

- гностичні уміння (пов'язані з пізнанням особистості студента) – вивчати здібності, інтереси, нахили; виділяти студентів, що вимагають особливої уваги в розвитку естетичних потреб та моральних якостей;

- конструктивні уміння (пов'язані з проектуванням розвитку особистості окремого студента, групи студентів у цілому) – підбирати певні методи і прийоми роботи зі студентами, які відповідають індивідуальним особливостям кожного з них; передбачати можливі труднощі у студентів та небажання відповідати на виховний вплив;

- комунікативні уміння (пов'язані з встановленням доброзичливих стосунків) – створювати у процесі педагогічного управління процесом формування духовно-моральних та естетичних цінностей атмосферу співтворчості;

- організаторські уміння – організувати відповідну діяльність студентів на всіх етапах процесу духовно-морального виховання, зацікавлюючи та «захоплюючи» своєю енергією;

- спеціальні уміння – достатнє володіння знаннями психологічних особливостей студентів, уміння встановлювати з ними контакт, знімати напругу;

- техніко-методичне забезпечення виховного процесу. Успішне здійснення виховного процесу забезпечується відповідним матеріалом, що в найбільшій мірі відповідає цілям і завданням певного виду виховної діяльності. Важливим є й естетичне оформлення аудиторії: наявність необхідної аудіовізуальної техніки (комплектів компакт-дисків, аудіо та відеозаписів художніх творів тощо). По можливості необхідно також використовувати і сучасні засоби навчання: комп'ютери (як інформаційне джерело), відеокамери (для фіксації подій, аналізу результатів діяльності).

Результатом освоєння культурно-духовних основ виховання студентської молоді викладачами закладів вищої освіти повинно бути:

- формування системних знань у галузі сучасних підходів до особливостей виховного процесу у сучасному закладі вищої освіти;

- оволодіння інтерактивними методами та проектними технологіями сучасної культури виховання.

- розширення уявлення про гуманітарне та культурно-виховне середовище вищого навчального закладу як необхідної умови реалізації ним своїх виховних функцій.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження підтвердило що невід'ємною складовою духовної культури як

міри розвитку людини, її соціальної зрілості, є знання норм спілкування особистості, поведінки, взаємин з іншими людьми, яка має соціально-історичний, національний, етнічний, природний ґрунт. В основу формування особистості мають бути покладені ідеї гуманістично та особистісно орієнтовні, а викладачі закладів вищої освіти повинні підтримувати культурно-духовний розвиток студентської молоді, закладати в неї бажання та механізм самореалізації.

Реалізація в освітньому процесі проведених нами досліджень забезпечить підвищення результативності виховання майбутніх спеціалістів провідним технологіям самоорганізації, культурно-духовним нормам і правилам поведінки, які визначаються моральними якостями та емоційно-ціннісним ставленням до світу, дасть можливість перевірити моральну зрілість студентів, їх здатність зробити свідомий відбір тих або інших цінностей, а також сприяти успішній реалізації людини в життєвому просторі.

Література

1. Антоненко Т. Л. Культура почуттів у структурі духовної культури учнівської молоді. *Формування духовної культури учнівської молоді засобами мистецтва* : монографія / Г. П. Шевченко, О. С. Бєлих, Є. А. Зеленов, Т. Л. Антоненко та інші. Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2006. С. 85–113.
2. Бєх І. Д. Пріоритети виховання сучасної вузівської молоді. *Виховна робота у вищому навчальному закладі: симбіоз нового і традиційного*: зб. наук. праць за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. / АПН України, Ін-т проблем виховання АПН України, Ін-т педагогіки АПН України, МОН України, Кам'янець-Подільський держ. пед. ун-т. Кам'янець-Подільськ, 2001. С. 14–20.
3. Бєх І. Д. Виховання особистості : підруч. для студентів вищ. навч. закл. Київ : Либідь, 2008. 848 с.
4. Буєва Л. П. Духовность и проблемы нравственной культуры. *Вопросы философии*. 1996. № 2. С. 3-9.
5. Джола Д. М., Щєрбо А. Б. Теорія і методика естетичного виховання школярів: навчально-методичний посібник. Київ : ІЗМН, 1988. 392 с.
6. Кармин А. С. Основы культурологии: морфология культуры. СПб.: Изд-во «Лань», 1997. 512 с.
7. Шевченко Г. П. Формування духовної культури учнівської молоді засобами мистецтва: методологія, теорія, практика. *Формування духовної культури учнівської молоді засобами мистецтва: методологія, теорія, практика : науковий збірник*. Луганськ, 2000. Вип. 2. С. 5-8.

References

1. Antonenko, T. L. (2006). Kul'tura pochuttiv u strukturi dukhovnoyi kul'tury uchniv's'koyi molodi [Culture of feelings in the structure of spiritual culture of student

- youth]. *Formuvannya dukhovnoyi kul'tury uchniv'skoyi molodi zasobamy mystetstva*: monograph. / H. P. Shevchenko, O. S. Byelykh, Ye. A. Zelenov, T. L. Antonenko et al., 86–113. Luhans'k: SNU im. V. Dalya (ukr).
2. Bekh, I. D. (2001). Priorityety vykhovannya suchasnoyi vuziv'skoyi molodi [The priorities of upbringing of modern high school youth]. *Vykhovna robota u vyshchomu navchal'nomu zakladi: symbioz novoho i tradytsiynoho*: zb. nauk. prats' za materialamy Vseukr. nauk.-prakt. konf. / APN Ukrayiny, In-t problem vykhovannya APN Ukrayiny, In-t pedahohiky APN Ukrayiny, MON Ukrayiny, Kam'yanets'-Podil'skyi derzh. ped. un-t. Kam'yanets'-Podil's'k, 14–20 (ukr).
  3. Bekh, I. D. (2008). *Vykhovannya osobystosti [Education of the person]*: pidruch. dlya studentiv vyshch. navch. zakl. Kyiv: Lybid' (ukr).
  4. Buyeva, L. P. (1996). Dukhovnost' i problemy нравstvennoy kul'tury [Spirituality and problems of moral culture]. *Voprosy filosofii*, # 2, 3-9 (rus).
  5. Dzhola, D. M., & Shcherbo, A. B. (1988). *Teoriya i metodyka estetychnoho vykhovannya shkolyariv [Teoriya i metodyka estetychnoho vykhovannya shkolyariv]* navchal'no-metodychnyy posibnyk. Kyiv, IZMN (ukr).
  6. Karmin, A. S. (1997). *Osnovy kul'turologii: morfologiya kul'tury [Basics of Cultural Studies: the morphology of culture]*. Saint-Peterburg: Izd-vo "Lan" (rus).
  7. Shevchenko, H. P. (2000). Formuvannya dukhovnoyi kul'tury uchniv'skoyi molodi zasobamy mystetstva: metodolohiya, teoriya, praktyka [*Formation of spiritual culture of pupils' youth by means of art: methodology, theory, practice*]: naukovyy zbirnyk, # 2, 5-8 (ukr).

ФОРМИРОВАНИЕ КУЛЬТУРНО-ДУХОВНЫХ ОСНОВ ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Е. В. Жученко

В статье раскрываются теоретические основы формирования культурно-духовного воспитания студенческой молодежи; рассмотрены основные проблемы воспитания культурно-духовных ценностей в образовательном процессе и их связь с важными научными и практическими задачами на современном этапе социально-экономического развития страны, роль культурно-духовного воспитания в образовании; проведен анализ последних исследований и публикаций, в которых есть решение проблемы культурно-духовного воспитания студентов в процессе становления и развития личности; рассмотрена сущность понятий культуры, духовности в свете основных подходов гуманитарного знания к анализу этого многоаспектного понятия; определено понятие культурно-духовного воспитания; освещены научно-методические основы, сущность и опыт формирования культурно-духовных основ воспитания студентов как целостной системы; рассмотрены вопросы содержания, методов, принципов и форм воспитания студенческой молодежи, намечены задачи преподавателя учреждения высшего образования по созданию благоприятных условий для формирования культурно-духовных основ воспитания студентов в образовательном процессе; разработаны

рекомендації для преподавателей учреждений высшего образования по формированию основ культурно-духовного воспитания студенческой молодежи; обозначены результаты освоения культурно-духовных основ воспитания студенческой молодежи преподавателями высших учебных заведений.

Ключевые слова: культурно-духовные основы воспитания, духовность, культура, духовная культура, духовное богатство, нравственность, культурно-духовные ценности, воспитание, образовательный процесс, образовательная система, преподаватель, педагог, студенты, студент, молодой человек, учреждение высшего образования.

THE FORMATION OF CULTURAL AND SPIRITUAL BASIS FOR THE EDUCATION OF STUDENTS

E. V. Zhuchenko

The article reveals the theoretical foundations of the formation of the cultural and spiritual upbringing of student youth; the main problems of cultivating cultural and spiritual values in the educational process and their connection with important scientific and practical tasks at the present stage of socio-economic development of the country, the role of cultural and spiritual education in education are considered; the analysis of recent researches and publications in which the solution of the problem of cultural and spiritual education of students in the process of formation and development of a creative person is started; the essence of concepts of culture, spirituality in the light of the basic approaches of humanitarian knowledge to the analysis of this multifaceted concept is considered; the notion of cultural and spiritual education is defined; The scientific and methodological principles, essence and experience of formation of cultural and spiritual bases of education of students as an integral system are covered; the issues of content, methods, principles and forms of education of student youth are considered, the tasks of the teacher of the institution of higher education concerning the creation of favorable conditions for the formation of cultural and spiritual bases of education of students in the educational process are outlined; recommendations for teachers of institutions of higher education on the formation of the foundations of cultural and spiritual education of student youth have been developed; outlined the results of mastering the cultural and spiritual foundations for the education of student youth by teachers of higher education institutions.

Key words: Cultural and spiritual foundations of education, spirituality, culture, spiritual culture, spiritual wealth, morality, cultural and spiritual values, education, educational process, educational system, teacher, teacher, student youth, student, young person, institution of higher education.

Жученко Є. В. – кандидат педагогічних наук, директор Северодонецького хіміко-механічного технікуму Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Северодонецьк, Україна). E-mail: jychenko-ev@ukr.net

Zhuchenko E. V. – Candidate of Pedagogical Sciences, Director of Severodonetsk Chemical-Mechanical College of Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk, Ukraine). E-mail: jychenko-ev@ukr.net